

„КЊИШКИ МОЉЦИ“ И ОСТАЛО

(Поводом једне рецензије Раше Попова на књигу песама
Милана Живановића)

Ко је и шта је рецензент? Загонетно и непријатно питање за хорду књига које нас засипају и онда када смо најмање спремни да примимо нове доказе „генијалности“ и „новости“. Но, хтели смо о нечему, уистину, другом. Намера нам је да завиримо у позадину потписа који се (не)обавезно појављује у импресуму књига које желе улазницу у стварну и виртуелну библиотеку. Некада је тај жиг и неопходни потпис видљив, пре свега, на захтев државе/друштва, док је најчешће сакривен и тајна коју знају само уредник/издавач и, евентуално, аутор/писац. Није непознато да су објављене целе библиотеке, рецимо поезије, у нашим, некада, најпознатијим издавачким кућама у којима је све тајно/сакривено, па чак и година објављивања рукописа.

Ко и зашто је то радио? Најчешће (све)моћни уредници/издавачи који су своје закулисне потезе строго чували од сваке јавности и онда када се у чаршији трубило, и унапред знало, чије ће књиге бити објављене, а које одбачене као непријатно смеће. Како је то било могуће? Уредник је имао свог поверљивог човека/рецензента коме је сваке издавачке године достављао два брежуљка понуђених рукописа са цедуљицом за „да“ и „не“. Искусни уредник, по мери свог укуса, налога и наклоности, најчешће на брзину, овлашним погледом на име, презиме, две три странице рукописа, доносио је пресудну одлуку коју је рецензија, најчешће само формално, примала или одбијала за штампање. Све се сводило на неколико простих проширених реченица, пуних општих места и шаблона, са неизбежним крајем: рукопис се (не) препоручује за штампу... Име тог извршиоца стручних/критичарских увида нико никада није знао или је само наслућивао. Рекло би се, и вук сит и овце на броју.

Само понекад долазило би до пуцања и квара на везама. Тако је јавност/чаршија сазнавала да је дотични уредник своја мерила и поетику, понегде и покаткад, изражавао бесним усклицима: – Да је то моја приватна кућа ја то ништа не бих штампао. То ништа не ваља... Или још горе: приучени рецензент је избацивао кључне песме по којима је избор добио и наслов. Наравно, брижни уредник је то некако пеглао/враћао, уз благи прекор шегрту... А онда су поткрај седамдесетих и почетком осамдесетих дошли налози са највишег места: држава тражи два потписана рецензента који ће не само гарантовати за вредност него и свакојако одговарати за написано.

Е тада је почела права драма и стрка у којој су се сви убрзо дивно снашли и отпочео је период „ја теби ти мени“ или јатебитименштине. Будући истраживачи књижевности, ако их уопште буде, имаће уистину занимљив посао да утврде распон и разноврсје свих веза и познанстава. Једино ће бити ускраћени да виде артикле размене, јер нешто

је ишло у лови, нешто у природи, а највише у одржавању и обрађивању чврсто успостављеног система вредности и очувању места/синекура за сваког од укључених актера.

А онда су дошла тзв. „вунена времена“ када је један судски процес офирао сву закупљеност и лабавост веза, посебно ако се на њих надвије одговарајући законски параграф. Онда уредник баца кривицу на рецензента, рецензент на лектора, овај на штампар, штампар на аутора, и тако у круг. После тога најбуднији су постали предрадници/штампари. Нису песницима/ауторима дали да привире у штампарију, посебно без уредника/издавача, често и уз обавезно присуство рецензента. Једном примљен рукопис није се могао не само мењати/поправљати него чак ни погледати. Сви су на крају добијали коначан производ, књигу верну рукопису, у свакој запети и заблуди/погрешци, као трајни доказ чврстине и тврдоглавости институција.

Све сам то видео и лично доживео, посебно са песничким рукописом из 1982. године који је носио радни наслов *Мишоловка Азије*. Стицајем околности, на крају је доспео у руке Раше Попова који је тада био један од заштитних ликова/знакова Телевизије Београд. Почетком марта 1982. поштом, из Београда, добио сам две коверте – велику, са седам пуних, писаћом машином латиницом откуцаних, страница рецензије и малу белу, са кратким писамцем писаним ћирилицом и руком. У њој ме до тада непознати колега упозорава:

Мислим да без песме „Мантил/Трст“ не би требало да објавиш збирку. Она је крешендо, контрапункт и рекапитулација! Ово Ти говорим зато што други, претходни рецензенти скраћују збирку на 20 песама, изостављају „Мантил(Т)“. Поздравља те Р. Попов. Београд, 8. март 1982.

Видим, накнадно, да је од 47 понуђених песама нестало скоро пола стихова, да су строфе избаћиване, прекрајане, а много песама једноставно изостављено. Све то Раша на крају рецензије спомиње са напоменом да се врати у првобитно стање. Како ми ђаво није дао мира, приликом једног боравка у Београду, сасвим другом послом, навратио сам касније у штампарију да видим у којој је фази и у којој се верзији припрема штампање збирке песама која је добила нови наслов – *Сломљени нокџи*. Не сећам се свих појединости али још ми у глави бруји упозорење строгог предрадника: – Шта? Знамо ми вас песнике... Без уредника и издавача ништа не можете и нећете видети... Брзо сам напустио ту малу, али познату штампарију у којој су, како ми се чини, штампана и Ђогова *Вунена времена*, после којих је и почела „хајка“ на песнике... Помоћи није било ни са које стране.

Свега се овога сећам тачно 32 године касније размењујући електронска писма са Рашом Поповом коме сам почетком године послао своју књигу изабраних и нових песама објављену под насловом *Калакача* у издању новосадског „Прометеја“. Коначно, све је објављено онако како сам у једном тренутку хтео и одлучио. Изабране и нове песме су покушај да се све врати у првобитно стање и први пут (!) адекватно објави „Мантил/Трст“ који је одавно у одломцима ушао у неке изборе и тумачења, а Воја Деспотов (1950–2000) га је уврстио у један од уметничких пројеката његове имагинарне Европе број 2.

Најпре ми је Раша, у телефонском разговору, потврдио да је са њим, у фотељи, *Калача*. После похвала, резигнирано је саопштио да се, најчешће, такве књиге прећуткују јер данашњи критичари просто не читају понуђено. – Они пишу, вели Раша, он није (па неки правац/период) и онда иде нешто поводом повода, неповезано... Има један критичар, професор из Младеновца, који чита и добро пише. Никад не могу да се сетим како се зове. Увек зовем оног шахисту Р. М. кад хоћу да знам како се зове... Затим смо разменили неколико мејлова у којима Раша Попов пише:

Драги Милане, Твој је комјунитар, изгледа Хрвајт. Ја сам само прве две речи ојкуцао латиницом, а остало је ћирилицом јисмо које се просирише од Улциња до Бериниовој мореуза.

Оне ноћи сам био надахнућ ја ми је жао што јорука није стиила до Тебе.

Наиме, ја сам најисао да сам сада чиијајући шексти јојовора Твојој књици од пре 32 године, нашао да је шексти добар. Ти си осеио у шелефонском разговору да сам уздржан око јоновој објављивања нечеја што сам осећао као незрело исказивање. Али сада сам се осеио досиа сиурним. Видео сам да сам ујркос новинарској свакидашњици јада у 49тој усдео да будем јомало филозоф. Био сам „сзрео“ у 49тој. Кад ћу ако јада нећу.

Сеио сам се да је шексти са филозофемама насјао ослањајући се на ребра Твоје збирке. То нису били моји унутрашњи мошиви, нејо Твоји како си их из себе изнедрио.

Сеио сам се да сам јада пре 32 године чииава три дана радио на шом шекстиу. Био сам се искључио из шелевизијске рејторике засноване на реченицама од 9 секунди, ја ми се из духа јојавила филозофија.

После сам се ојей врајио девейсекундним јасноћама израза.

Док сам сада чииао свој шексти мало ми је одскакивао на федере, као у јини јонју. Тиме је у њеја унесена извесна нејасноћа... Али на крају сам најисао да можеш да ја однесеш о ПОЉА. Наравно, они ће знаћи да ли ће ја објавићи.

УВЕК јоново исто јишање, као из младих дана „А хоће ли ОНИ јо објавићи?“

Додао сам на крају да у шекстиу није нема наслова Твоје збирке (чудно!?).

Зашто Те молим да исјод НАСЛОВА сјавиш као јоднаслов назив збирке, име јисца издавача и јодину издања.

Поздрављам Вас. Поздрави јосјоћу. Честио се сејим како ме је за ТВ Нови Сад одвела у Народну библиотеку у БГДу где су јред мене изнели све бројеве Змајевој НЕВЕНА. Ориинали су изјорели 6. и 7. айрила 1941... али се јо зајисима и печашима на комјлеју јреда мнош видело да су скуљени јосле раја са свих сјрана Срјсјива. Сејам се да су неки комјлеји били из Шайца.

Живели! Ваш Раша.

Дакле, ево те рецензије:

ЕКСПЕРИМЕНТ СА СЕНКОМ КОЈА ЈЕ НА СТВАРИМА **Рецензија песничког рукописа Мишоловка Азије Милана Живановића**

„Лепим речима сломио си ми нокте.“ Ово је најкарактеристичнији стих Живановићевој збирке коју нам песник нуди као своје друго целовитије песничко дело. Човек је у том стиху, као и у свим песмама ове књиге, увек распет између лепих речи и предметног света опасно угроженог ништавилем и небитћем.

Под лепим речима Живановић подразумева саму поезију. Поезија је за Живановића судбоносни след догађаја. За њега се поезија јавља као божанство из грма. Поезија му диктира, души његовој, законе живота, заповести егзистенције. Ослушкујући тајни глас поезије Живановић исписује *Њоеџске ѿтаблице живоџа*. Песник изучава случајности (1); празнина усисава све (2); песник је онај који се сећа (3); песник се рђаво сећа, сећа се само сенки које су на стварима (4); аутентични човек песник стоји између политике и лудила (5); мисао бића не може се изразити лепим речима, ни романтичарски ни алегоријама (6); ако се изражавамо лепим речима, како то вели први овде цитирани стих, угрозиће се биће, сломиће му се одбрана (7).

Предметни свет, оно што видимо својим укованим очима, својим збировима успева да сатка живот. И заиста, постоји неколико тако изатканих живота.

Живановићеве слике, које су увек сенчени наговештаји, указују најпре на „*оџребљен, ѿробран*“ живоџ. То је онај што се води по „фурнирским редакцијама“ где се љубе руке жена у кицошким панталонама, уз обавезно бело куче. Тај живот у хладној бунди, уз виски са содом, захтева да се чаша држи пажљиво, да се столњак не помера. Иако нема намеру да се бави сатиричким жигосањем „пробраног живота“, па не гради његову компактну слику какву ја овде у интерпретацији састављам, Живановић веран својим поетским таблицама, даје политичку квалификацију тог типа егзистенције – малограђански је, вели он. Да за ту политичку глосу захвали човеку који ју је исказао с највећом мучнином и поетичношћу, Милан Живановић пише „оду“ Марку Ристићу. Евокација Ристићевог предратног летовања у Логарској долини омогућује Живановићу да успостави спиритуални мост са револтом интелектуалне левице тридесетих година нашег века. И служење идеји да песник мора стајати између политике и лудила, и духовно премошћавање до тридесетих година овде су дати само најтањом линијом, као неприметни, једва чујни дах смисла. Живановићева поезија је уопште таква, деликатна, грађена од нервних влакана.

Грозничав, јекѿички живоџ само је у фрагментима наговештен у овој поезији. У песми посвећеној Крлежи, а коју опет називам „одом“, град је *џомаман*. У првој песми збирке каже се „неко у трамвају бунца!“ – Суздржана, а језива слика града у грозници. Са Новим Садом – градом у коме живи, песник се носи русоовски скептично. Он одлази на Лиман, на пешчану плажу Бећар-штранда, и јавља нам између врба никлих у влажном песку, да су га онде терали да принудно размишља о дефиницијама апсолутне трагедије. Чак је, ето, и „чиста“ природа оболела од грознице, од човекове принуде да мисли.

Техно-хемијски живоџ у фуѿроли. То је онај живот „индустријске ере“ и милитантности, живот у коме је човек подвргнут рафинираној обради. Песник као да истражује – остаје ли ичег од личности и идентитета после техно-организациске обраде. Он верује да прегршт књига могу да буду одбрана људскости. Књиге и писци су за песника спас од баналности и пропадања у глибу анонимне безличне свакидашњице. Оне спасавају од живота у коме мораш да „уступаш телефон“, да радиш по фабрикама сламе, где те кратко шишају, заводе под бројем 522, и дају ти лимену касету да у њу ставиш оно мало твоје интимае. Живановић у тој допуштеној коцки интимае држи песме Томажа Шаламуна и Миодрага Павловића. Јер он не би хтео, панично се страши не-

миновног – да му арбитар поетских таблица живота (у важном часу његовог духовног зрења то је Крлежа), не довикне: незналицо!

Ауџенџично, чулно боаџи живоџи пробија се с муком. Сасвим свесно се Милан Живановић удаљио од традиционалне анакреонтике. Нерадо се одушевљава пејзажима шума и река и пејзажима људске чулне лепоте. Само у једном од својих карактеристичних ванчулних обраћања песницима законодавцима духовности (то су страшне фантазме његове неурозе), он Дантеу као да нуди траперице. То је флакеровски захват. Тада Живановић један једини пут одступи од речничког ђудоређа и изјави да су наше савремене, младе продавачице по трговинама лепше од „усукане“ Беатриче. Али, у овој збирци неће се поновити та визија жена набујалих еротиком. Само ће још једном полна чулност пробити кроз мрежу гертруд-стејновске невиности речи, и то само кроз језик, а не и сликама. Док стоји на обали Дунава песник зачује глас мучнине: децаци над уснулим дамама говоре „пиц пацо, пиц пацо“.

Иако се чулна стварност тако тешко и спорадично пробија кроз завесе овог неklasичног рационализма, збирка Милана Живановића има свој процес. У песмама „Кола/шин“ и „Мантил/Трст“, интересовање за чулни живот, које се као мотив јављало до тада само као клица, пробије као сасвим нови квалитет, као нова врста поезије. У Колашину, у сусрету са природом и праметним светом, радећи војнички занат, песник се избавља од поетских таблица и књишког солипсизма, и спознаје да „тегле пуцају“, а „јагоде горче“. Експеримент који је песник започео повлачећи се у свет сенки и нијанси, у свет Хлебњикова и Стејнове, донео му је сазнање о сенки која је на стварима. А када је сенку научио да препознаје, постао је способан на крају и ствари да види, онакве какве су, без сенки.

Захваљујући том процесу, завршна песма у збирци „Мантил/Трст“ разрешава ову поезију, ослобађа је његовог властитог херметизма. Та завршна песма, песма-инвентар, реистичка је у најбољој традицији савремене словеначке поезије. Није случајно Живановић у својој касети, као војник држао песме Томажа Шаламуна.

* * *

Ова поезија крцата је скепсом и према језику и према уобичајеном грађењу „модерне“ метафоре. За Живановића је важније оно што је он било кад видео или осетио, од свих језичких клишеа којим се доживљај у поезији описује. То је парадокс. Он као да мрзи поезију и њен начин говора, а истовремено нико није опседнутији поетикама и песницима! Лаза Костић, В. Хлебњиков, Х. Л. Борхес, Л. Арагон, Г. Стејн, Данте, Кодер, Косовел, Крлежа, М. Павловић, Т. Шаламун, Шекспир, Марко Ристић и Маршал Маклуан уздижу се као куле на хоризонту Живановићевог духа. А опет, његова *сликовносџи* (imagery), провидна је као пламен свеће. Живановић као да би хтео да проговори новим метафорама. Као да би хтео да буде први песник који проговара новим песничким језиком. Претешка задаћа. Понекад то и успе, понекад песник парафразира друге. Ево његових језгара којима он зачиње ту нову поетику:

- *леџи је све џумено*
- *сџрой од жеравице*

- *гробља као пресјонице (циџаџи)*
- *шаверна мрака*
- *шрен се шражи у дубини мрака*
- *реч свемира*
- *жено вејтра, косачице свејлосџи*
- *око уковано*
- *на џлесњивој куџији*
- *црни облак најриза ми лице*
- *џосмајрани џосмајрач*
- *„у ладици лежи бодеж“ (циџаџи)*
- *квадраџи у коме џише нишџа*
- *неки су одавно знали да су усџа усџа*

Требало би размишљати о овим песничким обрасцима. Зашто баш они, зашто баш та врста слика, шта ново доноси?

Навешћу овде и један преглед Живановићевих најмилијих предмета помоћу којих је својој поезији дао реистичку потку: ескимски ремен, коњски трамвај, пшеница, прекинута железничка пруга, каљаче, сапун од коњског меса, воз звигнуо, плакат, креденац, крка... и низ предмета у инвентарском списку: семе, коњ, ливада, креч, бачва – и нови инвентарски низ: јечам, гробља, бицикл, радио, палац, траперице, степенице, 17 дугмади, тврди кревети, чауре, ротквице, цигла, цреп, црна чизма, шљунак... и најзад завршна поема „Мантил/Трст“ као синтеза реистичког погледа на свет.

Узгред, ова збирка само на једном месту јавља се метафизички, ванпредметни мотив. И кад прочитамо: *вришџе демони*, у магнуењу контрастом осетимо колика је Живановићева опчињеност видљивим предметним светом.

Само понекад, сасвим суздржано ту се јављају животиње, паун, морке, шкорпиони, плесњиве мушице, муфлони, гњиде. Али песник нема намере да гради „бестијариј“. Напротив, он се брани од њега, и у својим дијалозима око песничког метода, каже изричито да жели да опева пацова под жутом светлошћу... Иако је у збирци, и то у крешченду, поменут Готфрид Бен, као готфрид бен – Живановић је сав у грчевитој опозицији према експресионизму. Од Косовела ће узети само политичку глосу: „стари свет умира у мени“, а једном ће ситуирати човека у просторе „између тоалета и библиотеке“. Толико од експресиониста, а и они спадају у његове миле фантазме. И то је противречно код Живановића. (Кад кажем противречно, ја не мислим: погрешно. Напротив, за мене је присуство противречних пунктова у једној поезији знак њене информативне набијености.)

И Маршал Маклуан је Живановићев пророк. Али, једним од ретких хумористичких захвата, песник се удаљава од њега: заборавио је његове лепе мисли и блесаве цаке.

* * *

Где је још оно најсуштанскије у овој поезији? Најпре у стиху који сам први цитирао, а затим у стиху: „тридесетогодишња шкољка разјашњава моралне законе“. Не бих сада залазио у значење овога стиха. Једино да додам да је у збирци оно најјезгровитије дато

у стиховима који покушавају да разјасне „јаство“. ЈА је као „излизан рукав“, МИ смо „камење“. ОНИ су „мрко сукно“. А понекад можемо да пратимо „излазак своје мисли“...

Са лакоћом и елеганцијом је у прозним глосама поткрај збирке испричана и варљива подлога на којој почива наше грађанско ЈА. Као млад човек, од 20 година, песник долази у град у коме се родио, и ради школовања тражи крштеницу, из матичног звања. Али, тамо је, пре две деценије неко био лењ да упише име новорођене бебе. Само су му дали болничке податке ваљда и број регистра. Толико му је доста од њих. Но, како су ипак још осећајни, понуде му да изабере име које хоће... Страшан изазов – да сам одредиш идентитет. Али, Живановић то одбије.

Тврдоглави Живановић. И како је одбио шансу да сам себе крсти, тако као песник одбија шансу да о животу кити, везе и пирлита. Он радије са ужасом посматра оскудну празнину којом свет хоће сваког од нас да понизи.

Зашто песник зуре у ту празнину? Важно питање. И оно се понавља откако модерна поезија постоји. Ја не спадам у оне који то питање постављају. Сматрам да се посматрана, празнина попуњава смислом. И баш то раде модерни песници. А Живановић је модеран. За мој приватни укус чак и превише. Али то му не сматрам маном. Приватни укус је ипак ванкњижевна појава. Живановић је озбиљна књижевна појава.

*Раша Појов
Београд,
6. мај 1982.*

Р. С. Рецензија је још увек обавезан део нових књига. Само аутора, тј. рукопис не чека увек Раша Попов.